

3. Ильина Т.А. Педагогика: курс лекций: учебное пособие для студентов педагогических вузов. Москва : Просвещение, 1984. 496 с.
4. Романовський О.Г. Теоретичні і методичні основи підготовки інженера у вищому навчальному закладі до майбутньої управлінської діяльності : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 490 с.
5. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы. Киев : Миллениум, 2004. 521 с.
6. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси, 1961. 210 с.
7. Шестак Н.В. Высшая школа: технология обучения. Москва : Вузовская книга, 2000. 80 с.

Ю. В. Бугаевская. Роль профессиональной подготовки в формировании корпоративных норм и правил поведения. – Статья.

Аннотация. В статье отражены способы совершенствования профессионально-мотивационной сферы, а также влияния на развитие у личности мотивации. Подчеркнуто, что интерес к проблеме корпоративной культуры должен восприниматься как важная общественная или индивидуальная ценность. Показана важность целенаправленного формирования корпоративной культуры в процессе подготовки будущих специалистов автомобильно-дорожной отрасли.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, студенты технических специальностей, формирование корпоративной культуры.

Yu. Bugaievska. The role of training in the formation of corporate norms and rules of conduct. – Article.

Summary. The article describes ways to improve the professional and motivational sphere, as well as influence on the development of personality motivation. It is emphasized that interest in the problem of corporate culture should be perceived as important social or individual value. The importance of purposeful formation of corporate culture in the process of preparation of future specialists of the automobile and road field is shown.

Key words: professional self-determination, students of technical specialties, formation of corporate culture.

УДК 374.72

О. В. Василенко

кандидат педагогических наук, доцент,
профессор кафедры иностранных языков
Национальная академия внутренних дел
м. Київ, Україна

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ

Анотація. Розкривається поняття неформальної освіти, заснованої на гуманістичному й особистісно-орієнтованому підході. Аналізуються теоретичні засади гуманістичної психології, прогресивної й експериментальної педагогіки, андрагогіка, що вплинули на становлення та розвиток НФО дорослих.

Ключові слова: неперервна освіта, неформальна освіта, освіта дорослих, гуманістична психологія, андрагогіка.

Постановка проблеми. Стрімкі соціально-економічні і політичні перетворення, глобалізація, перехід до інформаційної цивілізації зумовили появу нових проблем у сфері освіти, зокрема зростаюча значущість для людини і суспільства навчання впродовж життя. Водночас неперервна освіта стала одним із провідних факторів соціального й економічного розвитку всіх розвинених країн світу; виникла велика різноманітність її організаційних форм, навчально-методичного забезпечення та технологічного здійснення навчального процесу. За таких умов зросло розуміння, що лише формальна освіта не в силах задовольнити стрімке зростання освітніх потреб дорослого населення, а також з'явилося усвідомлення того, що розвиток у першу чергу залежить від самих людей і що набагато більше уваги варто приділяти

підвищенню якості їхнього життя [3, с. 158]. Навчання має відповідати різнорівневим інтересам і можливостям громадян, органічно входити в їхній спосіб життя, враховувати специфіку потреб того чи іншого контингенту і навіть окремих груп людей. Процеси неперервної освіти почали розумітися не лише як «навчання довжиною в життя» (lifelong learning), але й як «навчання шириною в життя» (lifewide learning).

Усе зазначене дало значний поштовх виникненню й інституціоналізації неформальної освіти дорослих як закономірного чинника розбудови демократичних процесів в освіті. Вона стала невід'ємною складовою частиною концепції неперервного навчання, що дає змогу дорослим набувати знання, уміння й навички, адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі, формувати погляди і здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку.

Аналіз літератури свідчить про посилення уваги науковців до проблем розвитку системи неформальної освіти дорослих як у світі, так і в Україні. З проблем неформальної освіти є досить значна кількість публікацій, серед яких – роботи А. Кроплі, Р. Дейва, К. Кнаппера, Ч. Дьюка, Е. Фора, М. Ноулза, П. Вільямса, Е. Хьюмела та інших. Ідеї неформальної освіти отримали теоретичне обґрунтування в роботах відомих зарубіжних вчених Ф. Кумбса, Р. Барта, Г. Коля, Д. Свіфта, Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерса. Наукові дослідження різних аспектів освіти дорослих, зокрема неформальної, ведуться вітчизняними дослідниками О. Аніщенко, Л. Лукьяною, Н. Ничкало, О. Огієнко, О. Парашук та інших.

Метою статті є вивчення історії становлення і розвитку неформальної освіти дорослих у контексті реалізації гуманістичного та особистісно орієнтованого підходу в освіті та виявлення психолого-педагогічних і філософських витоків становлення цієї форми освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасну історію становлення і розвитку неформальної освіти у світі пов'язують із міжнародною конференцією в м. Уільямсберг, США, у 1967 р., на якій були викладені ідеї зростаючої світової кризи у сфері освіти. Також було висловлено стурбованість застарілими програмами навчання й усвідомлення того, що освітнє та економічне зростання не обов'язково відбуваються одночасно, що багато країн стикаються з труднощами фінансування формальної освіти. Отже, був зроблений висновок, що офіційні системи освіти дуже повільно адаптуються до соціально-економічних змін, їх розвиток стримується не тільки власним консерватизмом, але й інерцією самих суспільств [3, с. 159].

Сам термін «неформальна освіта» вперше з'явився у 1968 р. у науковій роботі П. Кумбса «Світова освітня криза: системний підхід», в якій один розділ був присвячений цьому виду освіти [5]. Саме з того часу стратеги й економісти Світового банку стали розрізняти формальну, неформальну й інформальну освіти. Така тристороння категоризація освіти була схарактеризована, насамперед, у роботах П. Кумбса і М. Ахмеда. Згідно з цією категоризацією до *формальної освіти* науковці зараховують ієрархічну, в хронологічному порядку градуйовану систему освіти: від початкової школи до університету, яка включає загальне академічне навчання, різні спеціалізовані програми та установи, що забезпечують технічну та професійну освіту на денних відділеннях. До *інформальної освіти* зарахований процес, що триває протягом усього життя людини, в якому кожен набуває навички і знання, формує погляди і цінності з повсякденного досвіду й отримує освітній вплив із ресурсів свого середовища – починаючи від сім'ї і сусідів, від роботи та ігор, від ринку, бібліотеки та засобів масової інформації. До *неформальної освіти* зарахована будь-яка організована навчальна діяльність за межами встановленої формальної системи – окрема діяльність, покликана служити суб'єктам навчання та реалізувати цілі навчання [4]. Відповідно до цієї класифікації відмінності мають в основному адміністративний характер. Формальна освіта пов'язана з різними навчальними закладами, неформальна – з громадськими групами та іншими організаціями, а інформальна охоплює все інше, наприклад, взаємодію з сім'єю, друзями та колегами по роботі. Проте жорстких меж між цими категоріями не існує [2, с. 59].

Звертаючись до психолого-педагогічних і філософських витоків неформальної освіти дорослих, варто зазначити, що на її становлення значний вплив мали гуманістична психологія та прогресивна філософія, проте в процесі її розвитку не менш важливими були впливи критичної філософії та андрагогіки.

Прогресивна філософія в освіті найчастіше асоціюється з роботами та ідеями американського філософа і реформатора освіти Дж. Дьюї, які з'явилися на початку ХХ століття. Прогресивна освіта критикує навчання, в якому роль вчителя і того, що вивчається, є основною в навчально-виховному процесі, в той час як реальні потреби та інтереси учнів ігноруються. Дж. Дьюї вважав, що освіта може і має сприяти соціальним змінам, і тільки індивіди, яких навчали згідно з демократичними цінностями, зможуть ініціювати позитивні демократичні зміни в суспільстві. Дж. Дьюї обстоював необхідність під час відбору змісту освіти виходити зі схильностей та інтересів учнів. Він вважав, що освіта і навчання

є соціально-інтерактивним процесом, а ті, хто навчаються, повинні мати змогу брати участь у їхньому навчанні. Метою ж навчання є повна реалізація потенціалу і здібностей учня.

Такі ідеї Дж. Дьюї, втративши свою актуальність у роки Другої світової війни, знову поширилися в 1960–1970-х роках, коли і виникло поняття неформальної освіти. Прогресивісти вважали, що навчання є похідним від досвіду дорослої людини, а не від абстрактних положень і шкільних предметів. Концепція прогресивної освіти, яка знайшла своє відображення в неформальній освіті дорослих, містила такі положення: спрямованість на учня і його потреби, значимість попереднього досвіду, зв'язок навчання з життям, рівноцінні ролі учня і вчителя в навчальному процесі, де вчитель – гід, інструктор, джерело знань, а не передавач інформації [1]. Отже, вихідним положенням концепції неформальної освіти були базові для прогресивної освіти принципи максимальної індивідуалізації навчання, врахування потреб і досвіду учня.

Окрім ідей прогресивної філософії та педагогіки, одним із джерел, а нині однією з основ концепції неформальної освіти, стала *гуманістична теорія освіти*, що виводиться з теорії особистості та гуманістичної психології А. Маслоу і К. Роджерса [6]. Згідно з цією теорією, найважливішим принципом навчання має стати виявлення внутрішнього «я» кожного індивіда, а наголос робиться на самопізнанні та самореалізації особистості. К. Роджерс, один із творців і лідерів гуманістичної психології, на зміну того, що він назвав традиційним зразком учіння, запропонував у своїй парадигмі експериментального навчання гуманістичний підхід, заснований на такому: 1) добровільне навчання, що спирається на потреби і досвід тих, хто навчається; 2) шанобливе ставлення до них як до окремих унікальних індивідуальностей; 3) поділ відповідальності за навчання серед усіх членів групи, що навчаються; 4) критична рефлексія знань, віри, цінностей і поведінки суспільства; 5) самокероване навчання і циклічна взаємодія навчання та діяльності [3, с. 158].

Видатним представником гуманістичної теорії особистості, автором теорії самоактуалізації особистості був А. Маслоу. Він розробив такі ключові елементи гуманістичної психології:

- індивід як єдине ціле: кожному людину потрібно вивчати як єдине, унікальне, організоване ціле;
- позитивна внутрішня природа людства: від природи в кожній людині закладені потенційні можливості для позитивного зростання і вдосконалення, природа людини в сутності хороша чи, принаймні, нейтральна;
- пріоритет творчого потенціалу людини: творчість є найбільш універсальною характеристикою людини, невід'ємною властивістю її природи, це універсальна функція людини, яка веде до всіх форм самовираження;
- акцент на психічному здоров'ї людини: А. Маслоу рішуче наполягав на вивченні самоактуалізації психічно здорових людей; отже, гуманістична психологія вважає, що самовдосконалення є основною темою життя людини, а гуманістично-орієнтований підхід підкреслює вивчення радості, любові, творчості, вибору та самоздійснення [6].

Психолог-гуманіст наголошував, що зростання, самоактуалізацію, прагнення до здоров'я, пошуки самототожності і самостійності, прагнення до прекрасного (та інші способи вираження прагнення «нагору») треба прийняти беззастережно як широко поширену і, можливо, універсальну тенденцію.

Таким чином, метою гуманістичної педагогіки є розвиток індивідів, тобто відкриті змінам і тривалому навчанню індивіди, які прагнуть самореалізуватися і які зможуть жити разом як повнофункціональні особистості [1]. Допомогти людині висловити, проявити власну природу, властиву тільки цій конкретній особистості, розкрити її внутрішній потенціал є завданням педагогів-гуманістів. Гуманістична педагогіка цінує всебічний розвиток і вдосконалення особистості, підвищення її самооцінки і надання можливостей для самореалізації.

Створені на гуманістичних філософських ідеях, програми неформальної освіти вчать дорослих займатися самоосвітою, розвивати свою емоційну сферу нарівні з когнітивною. У той час як формальна освіта пов'язана з системно-орієнтованим характером навчання, коли учні є пасивними реципієнтами знань, умінь і стосунків, що транслюються їм системою освіти через викладача і відтворюються за його вимогою, система неформальної освіти спрямована, насамперед, на особистісно орієнтоване навчання. Саме особистісно орієнтована педагогіка з увагою до індивідуальних освітніх траєкторій, можливостей, інтересів, здібностей кожного учня видається найбільш доцільною у сфері НФО дорослих. Тому нині стають більш різноманітними види і форми неформальної освіти дорослих, що відповідають освітнім потребам дорослих, а саме: різні курси, стажування, консультації, конференції, майстер-класи та інші.

Описуючи освітні перспективи НФО, метою яких є соціальні зміни і перетворення, в американській освіті використовуються такі філософські терміни, як *критична, або трансформаційна педагогіка*,

засновані на філософських ідеях бразильського педагога П. Фрейре. В 1950-х рр. П. Фрейре дійшов висновку, що традиційні методи навчання не дають потрібних результатів. Тому він відмовився від навчання, відірваного від життя учнів, і використовував новий метод – проблемне навчання, заохочуючи дорослих говорити про свої реальні проблеми, шукати коріння цих проблем у суспільстві, обговорювати шляхи їх вирішення заради позитивних змін [1]. Такі підходи повністю відповідають концепції та принципам НФО дорослих.

Гуманістична педагогіка в освіті дорослих також найчастіше пов'язується з ім'ям основоположника *андрагогіки* М. Ноулза. Вчений чітко розрізняв способи, за допомогою яких навчаються дорослі і діти, і заявляв, що є чотири основних положення, які відрізняють андрагогіку від педагогіки:

- зміна в уявленні про себе («Я – концепція»): дорослим необхідно бути більш «самоспрямованими»;
- досвід: зрілі люди накопичують запас досвіду, який стає надзвичайно багатим джерелом учіння;
- готовність вчитися: дорослі хочуть вчитися в тих проблемних сферах, з якими вони стикаються і які вони вважають такими, що «належать до справи», або релевантними;
- орієнтація на самоучіння: мало ймовірно, що дорослі, які орієнтуються на проблему, орієнтуватимуться на предмет [7, с. 126].

Отже, андрагогіка зосередилася на «самоспрямованому» учні, акцентувала на місці «Я» та особистій автономії в навчальному процесі. М. Ноулз розробив принципи викладання дорослим, які передбачають таке: створення клімату для навчання; встановлення структури для спільного планування; діагностування навчальних потреб; формулювання напрямів вчення; розробка форми навчального досвіду; управління виконанням навчальним досвідом; оцінювання результатів і повторне діагностування навчальних потреб.

Висновки. Таким чином, неформальна освіта дорослих є важливим компонентом освіти впродовж життя, сприяє формуванню здатності людини до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку, дає змогу залучити до освітнього процесу різні соціальні та вікові групи і є пріоритетною складовою частиною сучасних соціальних трансформацій. Прогресивна освіта, критична педагогіка, гуманістична психологія й андрагогіка, здобутки і дослідження засновників і представників цих теорій внесли в НФО дорослих зосередженість на потребах учнів, значимість попереднього досвіду, рівність у відносинах між вчителем і учнями тощо. Все це дозволяє НФО бути рівнозначним формальній освіті видом освіти, доповнюючи і розширюючи її, реалізувати гуманістично-демократичний підхід в освіті, задовольняючи потреби і запити дорослих учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беркон И. Неформальное образование взрослых в США. URL: <http://www.bercon.ru/nauka-i-obrazovanie-statya/html>.
2. Мелихеда Я.И. Дополнительное образование взрослых как социально-экономическая и педагогическая проблема. *Педагогика*. 2010. № 3. С. 57–61.
3. Мухлаева Т.В. Международный опыт неформального образования. *Человек и образование*. 2010. № 4. С. 158–162.
4. Coombs P., Ahmed M. *Attacking Rural Poverty: How non-formal education can help*. Baltimore : John Hopkins University Press, 1974.
5. Coombs P.H. *World Educational Crisis: a systems approach*. New York : Oxford University Press, 1968.
6. Humanistic education. URL: <http://www.learningandteaching.info/learning/humanist.htm>.
7. Jarvis P. *Adult Education and Lifelong Learning. Theory and Practice*. London and New York : RoutledgeFalmer, Tailor and Francis Group, 2004. 382 p.

Е. В. Василенко. Неформальное образование взрослых: психолого-педагогические истоки. – Статья.

Аннотация. Раскрывается понятие неформального образования, основанного на гуманистическом и личностно-ориентированном подходе. Анализируются гуманистическая психология, прогрессивная и экспериментальная педагогика, андрагогика, повлиявшие на становление и развитие НФО взрослых.

Ключевые слова: непрерывное образование, неформальное образование, образование взрослых, гуманистическая психология, андрагогика.

O. Vasylenko. Non-formal adult education: psychological and pedagogical sources. – Article.

Summary. The author reveals the concept of non-formal education, which is based on a humanistic approach and a personal-oriented pedagogy. The developmental sources such as humanistic psychology, progressive and experiential pedagogy, andragogy are analyzed.

Key words: lifelong learning, non-formal education, adult education, humanistic psychology, andragogy.